

Damian Liszatyński

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Poland

Wolność jako niezbędny czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego / *Freedom as a necessary factor for socio-economic development*

Summary

Freedom manifests itself in many areas of social life as a necessary development factor. In economics, freedom is key to ensuring the basic principles of trade and business. In politics, freedom is unfettered exchange of ideas and actions, leading to the best choices authority and directions of social change. Freedom is also necessary for human development, in which individuals realize their life goals and aspirations. The aim of the article is to present the results of research on the impact of freedom on the main areas of social life. It turns out that freedom is a necessary factor of socio-economic development that mobilizes individuals to act. On the other hand, the comprehensive process of socio-economic development is in essence a process of expanding freedom.

Key words: freedom, social development, human development, economic freedom, HDI.

WSTĘP

Wydawać by się mogło, że wolność jest pojęciem czysto abstrakcyjnym, którym zajmują się filozofowie, pisarze, czy publicyści, a niektóre problemy społeczne, jak analfabetyzm, bądź występowanie niskiej oczekiwanej długości życia, są od niej odległe. Nic bardziej mylnego, wiele bowiem badań wskazuje, że to właśnie zakres wolności wpływa w dużej mierze na społeczno-ekonomiczny dobrobyt. Ludzie, którzy są wolni i mają poczucie kontroli nad swoim życiem, lepiej radzą sobie ze stresem, są bardziej odporni na przeciwności losu, z większą chęcią podejmują wyzwania, dążą w życiu do sukcesu i częściej czują satysfakcję ze swoich działań (Nikolaev, Bennett 2016). Dzięki temu społeczeństwo odnosi cały szereg korzyści, wolni obywatele tworzą bardziej otwarte relacje,

łatwiej nawiązują współpracę, z większą swobodą rozwijają swoje talenty i pasje, co sprzyja wprowadzaniu innowacji, postępowi technicznemu, ekonomicznemu, kulturowemu oraz budowaniu silnego kapitału ludzkiego.

Wolność ujawnia się w możliwości wyboru, a więc kształtowania własnego życia, według własnych przekonań i dążeń, jest jednym z kluczowych elementów oceny jakości życia społecznego (Inglehart i in. 2008; Verme 2009; Bavetta, Navarra 2011; Schwartz, Cheek 2017). Bezpośredni związek wolności z wyborem sprawia, że jest ona obecna w różnych obszarach życia społecznego, choć w nieco inny sposób. W ekonomii jest to wolność prowadzenia działalności gospodarczej, wolność do handlu z dowolnym kontrahentem, wolność zawierania umów, wolność od nacisku politycznego, fiskalnego, czy instytucjonalnego. W polityce to wolność udziału w życiu politycznym, wolność zgromadzeń, manifestowania swoich poglądów politycznych, wolność działania w organizacjach o charakterze politycznym, wolność słowa i krytyki władzy. Wolność przejawia się także w dostępie do cywilizacyjnych zdobyczy, takich jak ochrona zdrowia, edukacja, kultura, czy rynek pracy (Sen 2000). Brak możliwości wyboru tych dóbr oznacza społeczne wykluczenie i zniewolenie.

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań nad oddziaływaniem wolności na różne obszary życia społecznego, a także poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy wolność oddziałuje w tych obszarach życia społecznego jako konieczny czynnik ich rozwoju. Ponadto zostanie rozważona teza, głosząca, że kompleksowy proces rozwoju społeczno-ekonomicznego jest w istocie procesem poszerzania wolności.

WOLNOŚĆ W OBSZARZE EKONOMII

Wolność wyboru i działania w obszarze ekonomii jest kluczowa dla zapewnienia wydajnej, innowacyjnej i zdrowej gospodarki. Niezależnie decydujące podmioty, które alokują swoje dobra według najlepszej dla siebie opcji, stanowią kwintesencję wolnego rynku (Gwartney i in. 2018). Dzięki temu możliwa jest dobrowolność zawierania umów, pełna odpowiedzialność za swoje działania i kontrola nad nimi. W ten sposób podmiot gospodarczy ma gwarancję, że zarówno zysk, jak i strata, będą jego i tylko jego udziałem. Ryzyko podejmowane w działalności gospodarczej okaże się opłacalne lub nie. Jeśli jednak okaże się opłacalne, to zysk wynagrodzi tego, kto podjął to ryzyko i zachęci do podejmowania kolejnego, zarówno jego, jak i innych uczestników rynku, którzy dostrzegą ten zysk. Gdy efekt ten zostanie powielony w skali makro, wówczas gospodarka zacznie się rozwijać, a społeczeństwo bogacić. Mechanizm ten ujawnia pozytywny wpływ wolności na rozwój ekonomiczny.

Każde naruszenie powyższych zasad może być traktowane jako ograniczenie wolności. Nakładane przez państwo podatki na zysk, zmniejszają nagrodę za podjęte ryzyko, przez co zniechęcają do niego podmioty gospodarcze. Im wyższe obciążenia podatkowe, tym wycena ryzyka jest niższa, przez co następuje spadek inwestycji, wdrażania innowacji i stagnacja gospodarcza. Podobnie ma się rzecz z naruszeniem praw własności, jeśli przedsiębiorca nie jest pewny praw do swojej

działalności lub te prawa są w jakiejś mierze ograniczane, to nie będzie on skłonny do podejmowania ryzyka inwestycyjnego, a nawet może wycofać się z prowadzenia biznesu. To samo tyczy się regulacji na rynku pracy, wprowadzania limitów produkcji, czy koncesjonowania działalności. Ograniczanie wolności rządowymi regulacjami i interwencjami powoduje spadek produkcji, konsumpcji, wzrost bezrobocia, stagnację i zatrzymanie rozwoju gospodarczego.

Badania nad wpływem wolności (w literaturze stosowane jest również pojęcie wolności gospodarczej, jako szczególnego rodzaju wolności, występującego w obszarze ekonomii, jednak w niniejszym tekście wolność jest traktowana bardziej uniwersalnie, jako wolność wyboru, przysługująca podmiotowi w dowolnym obszarze działania) na działalność gospodarczą i poszczególne wskaźniki makroekonomiczne są w ostatnich latach dość powszechne. Najczęściej sprawdzane jest występowanie zależności między wolnością w gospodarce a wzrostem gospodarczym. Wyniki tych badań dość jednoznacznie wskazują na istnienie pozytywnej korelacji między wolnością a wzrostem gospodarczym (Alvarez-Arce, Vega-Gordillo 2003; Ayal, Karras 1998; Bashir, Xu 2014; Berggren 2003; Carlsson, Lundstroöm 2002; De Haan, Sturm 2000; Grubel 1998; Heckelman 2000; Husain, Haque 2016; Justesen 2008; Weede 2006; Williamson, Mathers 2011; Wu, Davis 1999). Jednak relacja przyczynowości (w sensie Grangera) między wolnością a wzrostem gospodarczym nie jest już tak ewidentna, niektórzy autorzy dowodzą jej istnienia (Alvarez-Arce, Vega-Gordillo 2003; Dawson 2003), natomiast inni tylko sygnalizują możliwość jej wystąpienia, ale nie w ścisłym sensie ekonometrycznym (Heckelman 2000; Justesen 2008).

W innych badaniach podkreślana jest rola wolności jako siły, która determinuje procesy innowacji i rozwoju ekonomicznego (Baumol 2002). Wyniki badań potwierdzają również tezę, że im więcej wolności w gospodarce, tym niższy poziom stopy bezrobocia, szczególnie wśród młodych osób (Feldmann 2007). Dowiedziono także, że wyższy poziom wolności w gospodarce sprzyja zwiększaniu się wskaźnika PKB per capita, a więc stopnia zamożności społeczeństwa (Cebula 2013). Kolejne badania wskazują na zależność między poczuciem wolnego wyboru a kształtowaniem sprzyjającego otoczenia ekonomicznego (Pitlik, Rode 2016; Inglehart i in. 2008; Nikolaev, Bennett 2016; Schwartz, Cheek 2017).

W badaniach nad wolnością w gospodarce wykorzystuje się powszechnie dane, pochodzące z dwóch międzynarodowych indeksów, które mierzą poziom wolności w poszczególnych państwach. Pierwszym z nich jest *Economic Freedom of the World index (EFW index)*, tworzony przez kanadyjski think tank *The Fraser Institute*. Opiera się on na 42 komponentach i subkomponentach składowych, pogrupowanych w 5 głównych obszarów: (1) wielkość sektora publicznego, (2) system prawny i prawa własności, (3) zdrowy pieniądz (4) wolność handlu międzynarodowego oraz (5) regulacje w zakresie udzielania kredytów, rynku pracy i prowadzenia działalności gospodarczej (Gwartney i in. 2018). Drugim z nich jest *Index of Economic Freedom*, przygotowywany przez *The Heritage Foundation*. Składa się on z 12 aspektów wolności w gospodarce, podzielonych według 4 głównych kategorii: Rządy prawa (prawa własności, skuteczność sądów, rzetelność państwa), Wielkość sektora publicznego (obciążenie podatkowe, wydatki publiczne,

fiskalizm), Efektywność regulacyjna (wolność prowadzenia działalności gospodarczej, wolność rynku pracy, polityka monetarna), Otwartość rynku (wolność handlu, wolność inwestowania, wolność finansowa) (Miller i in. 2019).

Analizując historyczne dane z tych indeksów i porównując je ze zmianami wybranych wskaźników ekonomicznych, uzyskuje się informacje, dotyczące wpływu określonego poziomu wolności na te wskaźniki. Jednak już analiza aktualnych danych z obu indeksów dostarcza interesujących wniosków. W poniższych tabelach (por. tabela 1 i tabela 2) zostały ujęte czołowe państwa każdego z indeksów, a następnie określono ich ranking HDI (*Human Development Index*) i wskaźnik PKB per capita (według parytetu siły nabywczej). Dane te wskazują, że zdecydowana większość państw, która charakteryzuje się największą wolnością w gospodarce, jest jednocześnie wysokorozwinięta i zamożna.

Tabela 1. Economic Freedom of the World 2018, HDI i PKB per capita

	Państwo	Wynik	Miejsce w rankingu HDI	PKB per capita (według parytetu siły nabywczej)
1.	Hong Kong	8,97	7	64,794
2.	Singapur	8,84	9	98,255
3.	Nowa Zelandia	8,49	16	40,266
4.	Szwajcaria	8,39	2	64,987
5.	Irlandia	8,07	4	77,669
6.	Stany Zjednoczone	8,03	13	62,517
7.	Gruzja	8,02	70	11,600
8.	Mauritius	8,01	65	23,597
9.	Wielka Brytania	8,00	14	45,642
10.	Australia	7,98	3	52,362
	...			
54.	Polska	7,27	33	31,647

Źródło: The Fraser Institute, ONZ, MFW

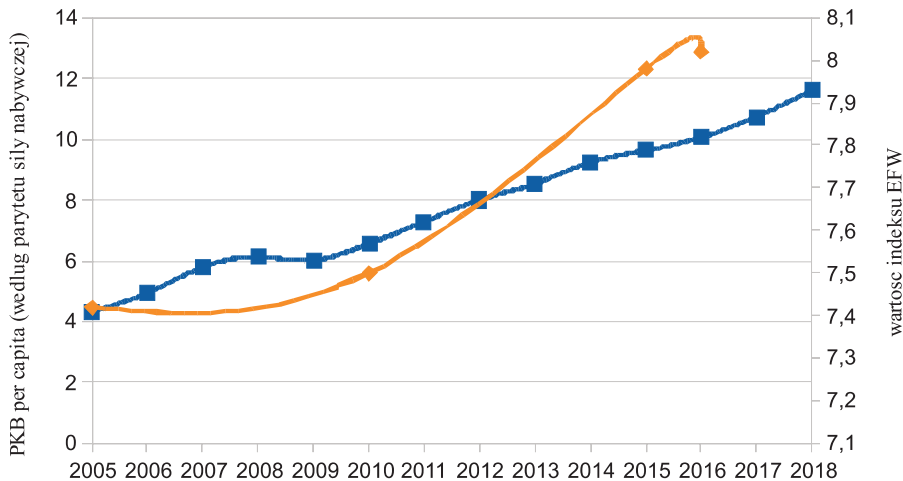
W indeksach uwzględnione są również państwa rozwijające się, takie jak Gruzja czy Mauritius, których miejsce w rankingu HDI i wskaźnik PKB per capita znacznie odbiegają od pozostałych państw o podobnym wyniku wolności w gospodarce. Jeśli jednak przeanalizuje się dane tych państw z ostatnich kilkunastu lat i porówna z postępem, jaki poczyniły w indeksie wolności, to uzyskamy dość wyraźną korelację rozwoju ich zamożności w miarę procesu poszerzania wolności w gospodarce, którego doświadczyły. Wizualizację tej korelacji przedstawiają dwa poniższe wykresy.

Tabela 2. Index of Economic Freedom 2019, HDI i PKB per capita

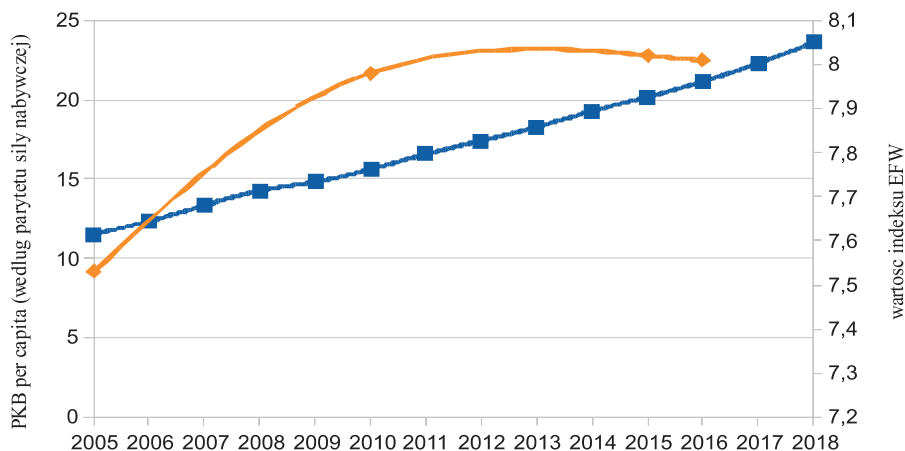
	Państwo	Wynik	Miejsce w rankingu HDI	PKB per capita (według parytetu siły nabywczej)
1.	Hong Kong	90,2	7	64,794
2.	Singapur	89,4	9	98,255
3.	Nowa Zelandia	84,4	16	40,266
4.	Szwajcaria	81,9	2	64,987
5.	Australia	80,9	3	52,362
6.	Irlandia	80,5	4	77,669
7.	Wielka Brytania	78,9	14	45,642
8.	Kanada	77,7	12	49,935
9.	ZEA	77,6	34	70,262
10.	Tajwan	77,3	b.d.	52,960
	...			
46.	Polska	67,8	33	31,647

Źródło: The Heritage Foundation, ONZ, MFW

Wykres 1. Wzrost wskaźnika PKB per capita i wartości indeksu EFW na przestrzeni lat 2005-2018 w Gruzji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z The Fraser Institute i MFW

Wykres 2. Wzrost wskaźnika PKB per capita i wartości indeksu EFW na przestrzeni lat 2005-2018 w Mauritiusie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z The Fraser Institute i MFW

Wolność w obszarze ekonomii ma także inne oblicze, a mianowicie wolności wyboru konsumenckiego i wolności realizacji celów za pomocą dostępu do środków finansowych. Wolność bycia konsumentem to możliwość decydowania o tym, jaki produkt trafi w nasze ręce. O ile wolność ta przysługuje każdemu, kto posiada niezbędne na nią środki, to właśnie ilość środków decyduje w jakiej mierze można z niej korzystać. Wykluczenie ekonomiczne, brak dostępu do rynku pracy lub niskie płace, ograniczają tę wolność. Skutki tego ograniczenia bywają katastrofalne dla jednostek i grup społecznych. Brak możliwości zaspokojenia podstawowych celów konsumpcyjnych degeneruje kapitał ludzki, rodzi patologie społeczne, przemoc i destabilizuje gospodarkę (Sen 2000). Zapewnienie możliwie powszechnej wolności do bycia konsumentem jest prawdziwym wyzwaniem dla prowadzonej polityki społecznej.

WOLNOŚĆ W OBSZARZE POLITYKI

Wolność wyboru władz i współdecydowania o polityce państwowej czy lokalnej, stanowi podstawę funkcjonowania większości wysokorozwiniętych współczesnych społeczeństw (Barro 1996). Wolność w obszarze polityki nie ogranicza się jednak wyłącznie do procedur wyborczych, jest także niezbędna do manifestowania swoich poglądów politycznych, zabierania głosu w debacie publicznej, wywierania nacisku na władzę, możliwości podejmowania działalności publicznej, czy organizowania się w podmioty o charakterze politycznym. W powszechnej opinii spełnienie tych wymagań najlepiej jest realizowane przez system demokratyczny (Cor Van Beuningen 2007). Demokracja wiąże się więc bezpośrednio z wolnością w obszarze polityki, a jej upowszechnianie jest tożsame z poszerzaniem wolności i praw obywatelskich. Proces udemokratycznienia staje się wówczas jednocześnie drogą do szybszego rozwoju społecznego, jako że społeczeństwo, uczestnicząc w stanowieniu polityki rozwojowej, jest bardziej skłonne do jej wdrażania, niż gdyby została ona narzucona autorytarnie.

Niektórzy badacze wskazują na wiele praktycznych społecznych skutków oddziaływania wolności w obszarze polityki, podkreślając wpływ demokracji na zapobieganie klęskom żywiołowym, zmniejszaniu śmiertelności, czy ograniczaniu występowania wojen domowych (Jafarzadeh, Beheshti 2012). Demokratycznie wybrani przedstawiciele władzy mają być zobowiązani politycznie do udzielania pomocy ofiarom kataklizmów i przeciwdziałaniu klęskom żywiołowym (Sen 2000). Demokracja ma również służyć w wielu państwach do deeskalowania konfliktów i przeciwdziałania rewolucyjnym przewrotom, dzięki czemu społeczeństwa mogą cieszyć się stabilnością systemu politycznego i przewidywalnością władzy. W demokracji prawa wolnościowe podlegają konstytucyjnej ochronie, zwiększając w ten sposób wśród społeczeństwa poczucie bezpieczeństwa.

Jednak istnieją badania, które nie wiążą demokracji z rozwojem ekonomicznym, a wręcz przeciwnie, uznają ją za przyczynę gospodarczej stagnacji (Barro 1996; Tavares Wacziarg 2001). W badaniach tych podkreśla się, że demokracja może prowadzić do nadmiernej i nieuzasadnionej ekonomicznie rozbudowy sektora publicznego, co skutkuje zwiększeniem opodatkowania i spowolnieniem tempa wzrostu gospodarczego. Demokratyczne rządy, poprzez uleganie presji biedniejszej części społeczeństwa, która zwykle jest w większości i decyduje o przeważającym poparciu politycznym, prowadzą kosztowną, szeroko zakrojoną politykę socjalną. Ceną redystrybucji dóbr jest wolniejsze tempo rozwoju gospodarczego i rosnące zadłużenie państw.

Zwolennicy demokracji podkreślają, że mniej zróżnicowane pod względem dochodowym społeczeństwo, z powszechnym dostępem do edukacji, ochrony zdrowia, czy kultury, można uznać za lepiej rozwinięte niż takie, gdzie mimo wysokich wskaźników ekonomicznych, występują wysokie nierówności społeczne i rzesze wykluczonych ekonomicznie (Sen 2000). Demokracja jest dla nich narzędziem rozwoju społecznego, dbania o interesy wszystkich grup społecznych, a w szczególności tych najgorzej sytuowanych, aby zapewnić im dostęp do podstawowych zdobyczy cywilizacyjnych. Dlatego niektórzy autorzy uznają, że demokracja (a więc i wolność) jest luksusem zamożnych państw, efektem ich ekonomicznego i cywilizacyjnego rozwoju (Barro 1996, 1999; Farr i in. 1998; Wu and Davis 1999). Potwierdza to w dużej mierze ranking wolności politycznej, sporządzany cyklicznie przez organizację *Freedom House*, który mierzy poziom udemokratycznienia państw na świecie. Jak widać w przedstawionej poniżej tabeli, jest on zdominowany przez państwa zamożne i wysokorozwinięte, podobnie jak ma to miejsce w przypadku indeksów wolności ekonomicznej.

Oznaczałoby to, że kompleksowy proces rozwoju społeczno-ekonomicznego prowadzi od wolności w obszarze ekonomii, po wolność w obszarze polityki. Co więcej, wolność w obszarze polityki jest cenniejsza i trudniej osiągalna, nawet dla najbardziej rozwiniętych państw pod względem ekonomicznym. Wolność ta wymaga bowiem wysokiego stopnia edukacji obywatelskiej, zaangażowania obywateli w sprawy publiczne, wyższej kultury politycznej i ponadprzeciętnych standardów społecznego funkcjonowania, których wypracowanie zajmuje często kilka pokoleń.

Tabela 3. Czołowe państwa rankingu Freedom in the World 2019, HDI i PKB per capita

	Państwo	Wynik	Miejsce w rankingu HDI	PKB per capita (według parytetu siły nabywczej)
1.	Norwegia	100	1	74,318
2.	Finlandia	100	15	46,559
3.	Szwecja	100	7	52,718
4.	Holandia	99	10	56,570
5.	Kanada	99	12	49,935
6.	Luksemburg	98	21	109,198
7.	Urugwaj	98	55	23,266
8.	Australia	98	3	52,362
9.	Nowa Zelandia	98	16	40,266
10.	Irlandia	97	4	77,669
	...			
59.	Polska	84	33	31,647

Źródło: Freedom House, ONZ, MFW

WOLNOŚĆ A ROZWÓJ SPOŁECZNY

Rozwój społeczny to pojęcie znacznie wykraczające poza zwykły rozwój ekonomiczny, mierzony tempem wzrostu PKB lub PKB per capita. W przeciwieństwie do niego, rozwój społeczny składa się z wielu wymiarów pozamaterialnych, które prowadzą do usprawnienia jakości życia i pomagają uwolnić drzemiący w ludziach potencjał (UNDP 2016). Wymiary te bezpośrednio zwiększają ludzkie możliwości, bądź stwarzają dogodne warunki do rozwoju jednostek. Na poniższym rysunku przedstawiono schemat tych wymiarów.

Rysunek 1. Wymiary rozwoju społecznego – schemat

Źródło: ONZ

W ramach rozwoju społecznego jednostki otrzymują szansę wyboru lepszej drogi życiowej. Przy czym nie jest to przymus, ale możliwość, z której dana osoba może skorzystać dla swojego dobra. Zapewnienie jednostkom takich opcji wyboru jest rzecz jasna kosztowne, ale dzięki temu, mają one szanse na spełnienie życiowych

celów i osiągnięcie szczęścia. Wolność jest tutaj traktowana dwojako, w pierwszym znaczeniu, jako wolny wybór jednostki do skorzystania ze stworzonych jej możliwości, w drugim, jako samo wytworzenie tych możliwości, a więc wypracowanie takiego poziomu cywilizacyjnego, aby jednostki mogły cieszyć się wyborem spośród wielu różnorodnych opcji.

Badania prowadzone nad wolnym wyborem wskazują, że jest on kluczowy dla osiągnięcia życiowej satysfakcji (Verme 2009). Wolny wybór prowadzi bowiem do przekonania o kontroli nad własnym życiem. Ludzie, którzy są przekonani o posiadaniu kontroli nad własnym życiem, charakteryzują się szeregiem zachowań prorozwojowych, prozdrowotnych i prospołecznych, prowadzących do spełnienia i szczęścia. Lepiej radzą sobie ze stresem, poświęcają więcej czasu na poszukiwanie pracy, unikają wątpliwych moralnie działań, wykazują się większym nonkonformizmem, chętniej uczestniczą w badaniach profilaktycznych, zdrowiej się odżywiają i regularnie uprawiają sport, w mniejszym stopniu nadużywają alkoholu, palą mniej papierosów, częściej gromadzą oszczędności, przejawiają większą aktywność społeczną i polityczną (Caliendo, Cobb-Clark 2015; Cobb-Clark i in., 2014; Cobb-Clark i in. 2016; Levenson, Miller 1976; Nikolaev, Bennett 2016).

Wolność wyboru i poczucie kontroli nad własnym życiem przez jednostki są niezwykle korzystne dla rozwoju społecznego. Wolni obywatele, którzy bez zbędnych przeszkód mogą realizować swoje życiowe cele, w poczuciu bezpieczeństwa, z dostępem do wysokiego poziomu edukacji i ochrony zdrowia, stworzą o wiele lepsze społeczeństwo, niż jednostki niespełnione, sfrustrowane, zagubione i zaniedbane. Przekonanie o kontrolowaniu własnego życia rodzi w ludziach odpowiedzialność i obowiązek, a więc cechy niezbędne do realizowania społecznych zadań w możliwie jak najlepszy sposób (Jafarzadeh, Beheshti 2012). Lepiej wykształceni i wynagradzani obywatele tworzą bardziej otwarte relacje, łatwiej też nawiązują współpracę, co wpływa na zaangażowanie się w sprawy zarówno lokalnej jak i państwowej wagi. Udział w życiu politycznym i wspólnotowym jest pochodną dobrobytu, który w ten sposób podlega ochronie i trosce.

Wypracowanie odpowiedniego poziomu cywilizacyjnego, który zapewniałby obywatelom dostęp do wysokiego poziomu edukacji, ochrony zdrowia i dobrze rozwiniętego rynku pracy, jest zadaniem kosztownym i skomplikowanym na poziomie organizacyjnym. Niezbędne jest do tego wysokie tempo rozwoju gospodarczego i efektywne struktury sektora publicznego. Stąd wielu autorów podkreśla znaczenie wolności w obszarze ekonomii, która intensyfikuje rozwój społeczny na poziomie ekonomicznym, zapewniając wysokie wynagrodzenia, stabilność zatrudnienia i innowacyjność gospodarczą (Belasen, Hafer 2013; Esposto, Zaleski 1999; Farr i in. 1998; Grubel 1998; Madan 2002; Miltiades 2015; Nikolaev 2014; Stroup 2006; Yilmaz, Tag 2016).

Miarą rozwoju społecznego jest opracowywany cyklicznie przez ONZ ranking *Human Development Index* (HDI). Składa się on z komponentów, określających oczekiwaną długość życia, średnią liczbę lat edukacji w procesie kształcenia dla dzieci i osób po 25 roku życia, a także PKB per capita wg parytetu siły nabywczej. Przedstawiona poniżej tabela zawiera czołowe państwa rankingu HDI. Państwa te

wykazują wysoki poziom zamożności, który przez odpowiednią politykę społeczną, jest wykorzystywany do poprawy warunków bytowych ludności. Nie ma tutaj państw przypadkowych, Hongkong, Singapur, Szwajcaria, Irlandia, Australia i Islandia (11 miejsce w indeksie The Heritage Foundation) to liderzy rankingów wolności w obszarze ekonomii, Norwegia, Szwecja i Holandia to liderzy rankingu wolności w obszarze polityki, Niemcy to jedno z najbogatszych państw świata, prowadzące od lat politykę państwa opiekuńczego (*welfare state*), sprzyjającą rozwojowi społecznemu.

Tabela 4. Czołowe państwa rankingu Human Development Index (HDI)

	Państwo	Wynik	PKB per capita (według parytetu siły nabywczej)
1.	Norwegia	0.953	74,318
2.	Szwajcaria	0.944	64,987
3.	Australia	0.939	52,362
4.	Irlandia	0.938	77,669
5.	Niemcy	0.936	52,896
6.	Islandia	0.935	54,752
7.	Hong Kong	0.933	64,794
8.	Szwecja	0.933	52,718
9.	Singapur	0.932	98,255
10.	Holandia	0.931	56,570
	...		
33.	Polska	0.865	31,647

Źródło: ONZ, MFW

Czołowym państwom tego rankingu udało się zapewnić swoim obywatelom wolność w trzech kluczowych obszarach, czyli w ekonomii, polityce i wolność wyboru możliwości rozwojowych. Wynik w rankingu HDI można traktować jako wypadkową poziomu dwóch wolności, w obszarze ekonomii i w obszarze polityki. Wysoki stopień rozwoju społecznego można osiągnąć jedynie za pomocą odpowiedniej polityki społecznej, która umiejętnie zarządza bogactwem, wypracowanym dzięki wolności w obszarze ekonomii. Istnieją bowiem państwa zamożne (np. Kuwejt, Arabia Saudyjska, ZEA, Katar), które nie prowadzą prorozwojowej polityki społecznej (bądź wykluczając z niej pewne grupy społeczne), stwarzają swoim obywatelom zbyt słabe warunki w stosunku do możliwości, wynikających z posiadanych środków. Stąd odpowiednia polityka społeczna jest efektem przyjętej tradycji kulturowej, wspartej poszanowaniem praw człowieka i stopniem udemokratyzowania społeczeństwa.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule wyniki badań i analizy wskazują na to, że kompleksowy proces rozwoju społeczno-ekonomicznego można traktować jako proces poszerzania wolności. Proces ten postępuje, poczynając od wolności w obszarze

ekonomii, po wolność w polityce, a skończywszy na wolności do wyboru możliwości rozwojowych. Poszczególne realizacje wolności stanowią niezbędną podbudowę dla kolejnych. Bez wolności w obszarze ekonomii trudno wyobrazić sobie rozwój gospodarczy, który zapewniałby odpowiednie środki na rozwój społeczny, natomiast bez wolności w obszarze polityki, nie ma możliwości skonstruowania polityki społecznej, skutecznie dysponującej wypracowanymi środkami, aby społeczeństwo osiągnęło wysoki poziom cywilizacyjny.

Wolność jest niezbędnym czynnikiem rozwoju społeczno-ekonomicznego, mobilizuje bowiem jednostki do działania w niemal każdym kluczowym obszarze życia. Jest istotna z punktu widzenia psychologicznego, zapewnia komfort kreowania własnych celów, podejmowania odpowiedzialnych decyzji, poczucia kontroli nad własnym życiem i oddziaływania na funkcjonowanie społeczności. Ludzie wolni czują potrzebę tworzenia i przetwarzania rzeczywistości, ponieważ wiedzą, że mogą tego dokonać. Dzięki temu społeczeństwo odnosi korzyść w postaci bardziej zaangażowanych obywateli, którym zależy na utrzymaniu wysokich standardów cywilizacyjnych.

LITERATURA

Alvarez-Arce J.L., Vega-Gordillo M., (2003) *Economic Growth and Freedom: A Causality Study*, „Cato Journal” 23(2).

Ayal E.B., Karras G., (1998) *Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study*, „The Journal of Developing Areas” 32(3).

Barro R., (1996) *Democracy and growth*, „Journal of Economic Growth” 1(1).

Barro R., (1999) *Determinants of Democracy*, „Journal of Political Economy” vol. 107, no. 6.

Bashir M.F., Xu C. (2014) *Impact of Political Freedom, Economic Freedom and Political Stability on Economic Growth*, „Journal of Economics and Sustainable Development” vol. 5, no. 22.

Baumol W.J., (2002) *The Free-Market Innovation Machine: Analyzing the Growth. Miracle of Capitalism*, New Jersey: Princeton University Press.

Bavetta S., Navarra P. (2011) *Economic freedom and the pursuit of happiness*. [w:] Miller T., Holmes K., (red.), 2011 *Index of Economic Freedom*, Washington DC: The Heritage Foundation.

Belasen A.R., Hafer R.W. (2013) *Do Changes in Economic Freedom affect Well-Being?*, „The Journal of Regional Analysis and Policy” 43(1).

Berggren N., (2003) *The Benefits of Economic Freedom: A Survey*, „The Independent Review” 8(2).

Caliendo M., Cobb-Clark D., Uhlendorff A., (2015) *Locus of control and job search strategies*, „The Review of Economics and Statistics” 97(1).

Carlsson F., Lundström S., (2002) *Economic freedom and growth: decomposing the effects*, „Public Choice” 112.

Cebula R.J., Clark J.R., Mixon F.G., (2013) *The Impact of Economic Freedom on Per Capita Real GDP: A Study of OECD Nations*, „The Journal of Regional Analysis and Policy” 43(1).

Cobb-Clark D., Kassenboehmer S., Schurer S., (2014) *Healthy habits: the connection between diet, exercise, and locus of control*, „Journal of Economic Behavior & Organization” 98.

- Cobb-Clark D., Kassenboehmer S., Sinning M., (2016) *Locus of Control and Savings*, „*Journal of Banking & Finance*”, Elsevier, vol. 73(C).
- Dawson J.W., (2003) *Causality in the freedom–growth relationship*, „*European Journal of Political Economy*”, Elsevier, vol. 19(3).
- De Haan J., Sturm J., (2000) *On the relationship between economic freedom and economic growth*, „*European Journal of Political Economy*” 16(2).
- Esposito A.G., Zaleski P.A., (1999) *Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis*, „*Constitutional Political Economy*” 10.
- Farr W.K., Lord R.A., Wolfenbarger J.L., (1998) *Economic Freedom, Political Freedom, And Economic Well-Being: A Causality Analysis*, „*Cato Journal*” vol. 18, no. 2.
- Feldmann H., (2007) *Economic Freedom and Unemployment around the World*, „*Southern Economic Journal*” vol. 74, no. 1.
- Grubel H., (1998) *Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings*, „*Cato Journal*” vol. 18, no. 2.
- Gwartney J., Lawson R., Hall J., Murphy R., (2018) *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*, Vancouver: Fraser Institute.
- Heckelman J., (2000) *Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation*, „*Journal of Applied Economics*” 3(1).
- Hussain M.E., Haque M., (2016) *Impact of Economic Freedom on the Growth Rate: A Panel Data Analysis*, „*Economies*” 4(5).
- Inglehart R., Foa R., Peterson C., Welzel C., (2008) *Development, freedom, and rising happiness: a global perspective (1981–2007)*, „*Perspectives on Psychological Science*” 3(4).
- Jafarzadeh S., Beheshti M.B., (2012) *Importance of freedom in humanities developing*, „*Procedia - Social and Behavioral Sciences*” 31.
- Justesen M.K., (2008) *The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970–1999*, „*European Journal of Political Economy*” 24.
- Levenson H., Miller J., (1976) *Multidimensional Locus of Control in Sociopolitical Activists of Conservative and Liberal Ideologies*, „*Journal of Personality and Social Psychology*” 33(2).
- Madan A., (2002) *The Relationship between Economic Freedom and Socio-Economic Development*, „*University Avenue Undergraduate Journal of Economics*” vol. 7, iss. 1.
- Miller T., Kim A.B, Roberts J.M., (2019) *2019 Index of Economic Freedom*, Washington DC: The Heritage Foundation.
- Miltiades N.G., (2015) *Economic Freedom and Human Development Index. A Panel Data Analysis (2000-2012)*, SSRN Electronic Journal.
- Nikolaev B., (2014) *Economic freedom and quality of life: evidence from the OECD's your better life index*, „*The Journal of Private Enterprise*” 29(3).
- Nikolaev B., Bennett D.L., (2016) *Give me liberty and give me control: Economic freedom, control perceptions and the paradox of choice*, „*European Journal of Political Economy*” 45.
- Pitlik H., Rode M., (2016) *Free to choose? Economic freedom, relative income, and life control perceptions*, „*International Journal of Wellbeing*” 6(1).
- Schwartz B., Cheek N.N., (2017) *Choice, freedom, and well-being: considerations for public policy*, „*Behavioural Public Policy*” 1(1).
- Sen A., (1999) *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Stroup M.D., (2006) *Economic Freedom, Democracy and the Quality of Life*, „*World Development*” vol. 35, no. 1.

Tavares J., Wacziarg R., (2001) *How democracy affects growth*, „*European Economic Review*” 45(8).

UNDP (2016) *Human Development Report 2016*, New York: UN Publishing.

Van Beuningen C., (2007) *Democracy and Development*, „*Development*” 50(1).

Verme P., (2009) *Happiness, freedom and control*, „*Journal of Economic Behavior and Organization*” 71(2).

Weede E., (2006) *Economic Freedom and Development: New Calculations and Interpretations*, „*Cato Journal*” vol. 26, no. 3.

Williamson C.R., Mathers R.L., (2011) *Economic freedom, culture, and growth*, „*Public Choice*” vol. 148, no. 3/4.

Wu W., Davis O.A., (1999) *The Two Freedoms, Economic Growth and Development: An Empirical Study*, „*Public Choice*” 100.

Yilmaz I., Tag M.N., (2016) *Happiness and economic freedom: Are they related?*, „*SHS Web of Conferences*” 28.